

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 882 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmuratovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abduxalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida)	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari	50
Ibrohimov Boburmirzo Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozoridagi faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalari innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedAgogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	
Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Furuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi	154
Abdulloev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Urganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Behavioral Theory of the Firm.....	201
Egamberdieva Oydin Abror qizi	
The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks	207
Egamova Makhfurat Esanovna	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов	216
Бекимбетова Гулнора Маратовна	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Меры по снижению доли теневой экономики в стране.....	228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўғли	
Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан	232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев	
Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане.....	237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов.....	243
Раупов Жамшид Рашидович	
Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях.....	249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна	

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана.....	255
Саитхамолов Мухаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы	
Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами	261
Хакимова Майя Юрьевна	
Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО	266
Зарипова Саёхат Зафаровна	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari.....	271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili.....	276
Abdusalomov Jaxongir O'ktam o'g'li	
Globalashuv sharoitida mamlakatimizda sug'urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati	282
Anvarova Z.	
The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children.....	286
Axtamov Djamshed Baxromovich	
A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment.....	291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammot qizi	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	296
Avazov Iloxom Ravshanovich	
Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi.....	301
Axrorov Zarif Oripovich	
Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini tahlili.....	309
Ibragimov Qobil To'xtamishovich	
Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis.....	314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna	
Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari.....	319
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Korxonalarda benchmarking strategiyalarini qo'llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari.....	325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna	
Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo'llari.....	330
O'ktamova Nargiza Narzulla qizi	
Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili.....	334
Olimov Maqsudjon Komiljon o'g'li	
Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish.....	339
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Raqamlashtirish sharoitida qo'shma korxonasi faoliyatining tahlili.....	343
Rashidov Jamshid Xamidovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o'rni.....	348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari.....	352
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari.....	356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari.....	360
Turg'unov Saloxiddin Jamol o'g'li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna	
Zamonaviy sharoitlarda korxonalarning moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari	366
Usmanova Guljahon Ulug'bek qizi	
Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati	371
Xodjayev Anvar Rasulovich	

Transport Decarbonization Strategy.....	377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli	
Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish	382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi	390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash	394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish.....	399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqul o'g'li	
Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati.....	404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna	
Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari.....	409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich	
Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi	416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich	
Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida).....	421
Bozorova Lobar Nuralevna	
Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий	427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи	
Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri.....	432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich	
Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	438
Maxmudov Omon Tuxtayevich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish	442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna	
Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar.....	447
Nazarova Kamola Sattoral qizi	
Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi.....	453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari.....	460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat	
Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari	467
Turaeva Mastura Kurbanovna	
Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса	471
А. Бектемиров, Б.М. Абдувалиев	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	478
Saidov Hayotjon Raxmatulloyevich	
Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish.....	482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari	485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich	
Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi	490
To'xsanov Qudratillo Nozimovich	

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish Xamidova Z. U.	495
Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati..... Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	501
Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi..... Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li	505
Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish..... Shaymatova Nargiza Ashurovna	511
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari..... Shodmonova Odina G'ofur qizi	516
Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili..... Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	520
Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati..... Eldor Uskanov	525
Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari Yusupova Jamila Karamatdinovna	530
Neft-gaz korxonalari moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida) Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich	534
Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash..... Sobirov Azizbek Avzbekovich	541
Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari..... Gadaev Ismat Yadgarovich	548
Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar Irgasheva Gulbahor Sodiqovna	551
O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari..... Kobilova Nasiba Xurramovna	554
Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy Bakhodurova Sulkhiya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfvna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich	561
Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market..... Musyeva Shoira Azimovna	566
Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi..... Odina Nabiyeвна Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi	570
Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish..... Rashidova Xadicha Tursunalievna	575
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari Raxmanov Mexridin Sindarovich	581
Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba..... Tashmatov Rustam Xusanovich	586
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	592
Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti..... Zilola Jumanova	595
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан Абдуллоев Фуркат Олимджонович	602
Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана..... Кадиров Алишер Исмаилович	607
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов Раупов Жамшид Рашидович	611

O'zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar.....	617
Rashidova Odina Olimjon qizi	
Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане	622
Камалов Камолатдин Кахрамонович	
Sug'urta sohasining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni	626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish yo'nalishlari	630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotelling.....	635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari.....	644
Norboyev Odil Abrayevich	
Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB "Aloqabank" misolida.....	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot" muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari	654
Taxir Urkinbayev	
Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari.....	658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification	663
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari.....	667
Yadgarov Akram Akbarovich	
Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц.....	673
Базарова Нигора Равшановна	
Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta'sirini baholash.....	684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Tashqi mehnat migratsiyasi.....	694
O. N. Djurayev	
Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash	699
Otaboyeva Dildora	
Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi	705
Raimov Xurshid Muxtorovich	
Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo'llash istiqbollari	711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar	716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o'g'li	
Agrar ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari	723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich	
O'zini o'zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari	731
Davranov Iskandar Jumayevich	
Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish.....	738
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development	744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi	
"Yashil" enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosi sifatida.....	749
Muminova Elnoraxon Abdurkarimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari	754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich	

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish	759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан	766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонов Шахрибону Бахромжон кизи	
Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari	774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov	
O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish.....	780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich	
Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.....	787
Жанзаков Бекзот, Жонузиков Мирзабек	
Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati.....	795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna	
Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов	802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризовна	
Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantirishning konseptual asoslari	806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari	814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich	
Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari.....	819
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna	
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari	823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Kriptoalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar	835
Berdiqulov Jurabek	
Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish	837
Hamroyev Sherzod Axtamovich	
O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli "yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati	843
Turdimuratova Aziza Alisherovna	
Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va uni arima modeli asosida prognozlash.....	846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash.....	856
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati	872
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek	
Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации экономики	876
Алиева С.С.	

IQTISODIY KONSENTRATSIYALARNI TARTIBGA SOLISH VA NAZORAT QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi mutaxassisi

Annotatsiya: Muayyan bozorda bir nechta xo'jalik yurituvchi subyektlar yoki shaxslar guruhi hukmronlik qilish darajasi sezilarli bozor kuchiga ega bo'lgan konsentratsiyasi raqobat, narxlar va umumiy bozor samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tovar va moliya bozorlarida bozorning haddan tashqari konsentratsiyasi innovatsiyalarni bo'g'ib qo'yishi, iste'molchilarning tanlovini kamaytirishi va eng muhimi raqobatni cheklanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, adolatli va samarali bozorlarni ta'minlash uchun bozor konsentratsiyasini doimiy ravishda baholash va nazorat qilish juda muhimdir. Ushbu maqola tovar va moliya bozorlarida bozor konsentratsiyasini baholash va nazorat qilishni takomillashtirish muhimligini o'rganadi va ushbu maqsadga erishish uchun asosiy strategiyalar ko'rib chiqiladi.

Kaliit so'zlar: Iqtisodiy konsentratsiya, tovar va moliya bozorlari, shaxslar guruhi, birlashish va qo'shib olish, raqobat siyosati, narx siyosati, monopoliya, tabiiy monopoliya, tartibga solish usullari, tartibga solish mexanizmlari.

Abstract: Market concentration, defined as the degree to which more than one business entity or group of individuals dominates a given market, has significant effects on competition, prices, and overall market efficiency. Excessive market concentration in commodity and financial markets can stifle innovation, reduce consumer choice and, most importantly, limit competition. Therefore, continuous assessment and monitoring of market concentration is essential to ensure fair and efficient markets. This article examines the importance of improving the assessment and control of market concentration in commodity and financial markets, and examines key strategies to achieve this goal.

Key words: Economic concentration, commodity and financial markets, group of individuals, mergers and acquisitions, competition policy, price policy, monopoly, natural monopoly, methods of regulation, regulatory mechanisms.

Аннотация: Концентрация рынка, определяемая как степень, в которой более одного предприятия или группы лиц доминируют на данном рынке, оказывает существенное влияние на конкуренцию, цены и общую эффективность рынка. Чрезмерная рыночная концентрация на товарных и финансовых рынках может задушить инновации, ограничить потребительский выбор и, что наиболее важно, ограничить конкуренцию. Поэтому постоянная оценка и мониторинг концентрации рынка необходимы для обеспечения справедливых и эффективных рынков. В данной статье рассматривается важность совершенствования оценки и контроля рыночной концентрации на товарных и финансовых рынках, а также рассматриваются ключевые стратегии для достижения этой цели.

Ключевые слова: Экономическая концентрация, товарный и финансовый рынки, группа лиц, слияние и поглощение, конкурентная политика, ценовая политика, монополия, естественная монополия, методы регулирования, механизмы регулирования.

KIRISH

Iqtisodiy konsentratsiya deganda, cheklangan miqdordagi xo'jalik yurituvchi subyektlar sezilarli bozor kuchiga ega bo'lgan, bu kompaniyalarga bozor kon'yunkturasi, narxlar va raqobatga ta'sir o'tkazishga imkon beradigan holatlar tushuniladi. Ushbu konsentratsiyalar qo'shilish va sotib olish, vertikal integratsiya yoki o'sish orqali sodir bo'lishi mumkin. Bozorning tabiiy va samarali ishlashi uchun ma'lum darajadagi konsentratsiya zarur bo'lishi mumkin bo'lsa-da, haddan tashqari konsentratsiyalar raqobatni bo'g'ib, bozorga kirishni cheklashi va iste'molchilar farovonligiga zarar yetkazishi mumkin.

Kapitalning to'planishi – bu qo'shimcha qiymatning bir qismini jamg'arish (kapitallashtirish) natijasida kapital hajmining oshishidir. Bu jarayon quyidagi ko'rsatkichlar orqali tavsiflanadi: korxonadagi ishlovchilar soni, korxonaning ishlab chiqarish quvvati, qayta ishlanayotgan xomashyo miqdori, tovar aylanmasi hajmi, foyda hajmi.

Kapitalning to'planishi kapitalning markazlashuvi jarayoni bilan yanada to'ldiriladi. Kapitalning markazlashuvi – bu bir kapital tomonidan boshqa birining qo'shib olinishi yoki bir qancha mustaqil kapitallarning aksiyadorlik jamiyati shaklida ixtiyoriy birlashishi orqali kapital hajmining o'sishidir.

Iqtisodiy konsentratsiyalar to'g'ridan-to'g'ri talab va taklif dinamikasiga, narx va muayyan bozordagi raqobatga ta'sir qiladi. Neft, metallar va qishloq xo'jaligi mahsulotlari kabi tovar bozorlarida yuqori darajadagi konsentratsiya narxlarning manipulyatsiyasiga, bozor likvidligining pasayishiga va yangi ishtirokchilar uchun cheklangan kirishga olib kelishi mumkin. Xuddi shunday, moliya bozorlarida bir nechta institutlar o'rtasida hokimiyatning to'planishi tizimli xavf-xatarlarga, bozorni manipulyatsiya qilishga va adolatsiz amaliyotlarga olib kelishi mumkin.

Iqtisodiy konsentratsiyani tartibga solish va nazorat qilish adolatli raqobatni ta'minlash, monopolistik amaliyotlarning oldini olish va bozor samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega. Bir necha firma ma'lum bir soha yoki bozorda hukmronlik qilganda yuzaga keladigan iqtisodiy konsentratsiyalar iste'molchilarning xohishlariga, innovatsiyalarga va umumiy iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolada iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish muhimligi muhokama qilinadi va ushbu maqsadga erishish uchun asosiy strategiyalar taklif etiladi.

Iqtisodiy konsentratsiyalarni baholashdagi muammolar

Iqtisodiy konsentratsiyasini to'g'ri baholash samarali tartibga solish va nazorat qilish uchun juda muhimdir. Biroq, bu jarayonda turli qiyinchiliklar mavjud. Muammolardan biri konsentratsiyani aniq o'lchash uchun tegishli o'lchovlar va ko'rsatkichlarni aniqlashdir. Herfindal-Hirshman indeksi (HHI) va konsentratsiya nisbati kabi an'anaviy ko'rsatkichlar, ayniqsa, murakkab va o'zaro bog'liq bozorlarda cheklovlarga ega. Shuning uchun ham to'g'ridan-to'g'ri, ham bilvosita konsentratsiya ta'sirini qamrab oladigan keng qamrovli va moslashtirilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish juda muhimdir.

Yana bir qiyinchilik ishonchli va o'z vaqtida ma'lumotlarni olish. Bozor konsentratsiyasini baholash bozor ulushlari, mulkchilik tuzilmalari va savdo faoliyati to'g'risida batafsil ma'lumotlarga ega bo'lishni talab qiladi. Ma'lumotlar shaffofligi cheklangan, tovar bozorlarida tartibga soluvchilar keng qamrovli ma'lumotlarni olishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Xuddi shunday, moliya bozorlarida ham ayrim operatsiyalar va bozor ishtirokchilarining shaffofligi yo'qligi aniq konsentratsiyali tahlilga to'sqinlik qilishi mumkin.

Iqtisodiy konsentratsiyatartibga solish va nazoratni takomillashtirish

Milliy qonunchilikka asosan Iqtisodiy konsentratsiya ustidan davlat nazorati iqtisodiy konsentratsiyaga oldindan rozilik berish orqali vakolatli davlat organi tomonidan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

- xo'jalik yurituvchi subyektni qo'shib olish yoki qo'shib yuborish orqali qayta tashkil etishda;
- shaxs yoki shaxslar guruhi O'zbekiston Respublikasida ro'yxatga olingan aksiyadorlik jamiyati ovoz beruvchi aksiyalarining 25 foizidan ortig'ini tasarruf etish yoxud mas'uliyati cheklangan jamiyatning yoki qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) ulushlarning uchdan bir qismidan ortig'ini tasarruf etish huquqini olganda.

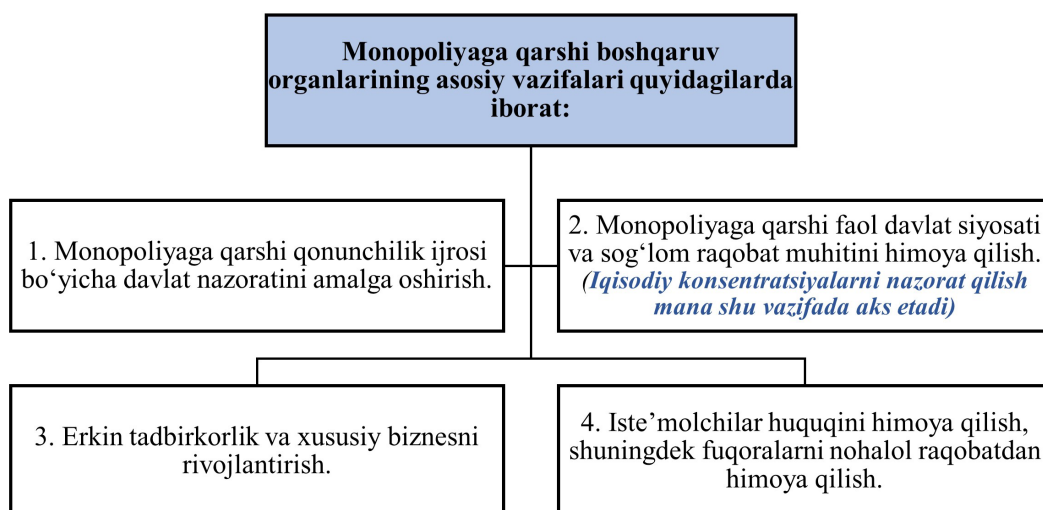
Agar ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan bitimlarda ishtirok etayotgan xo'jalik yurituvchi subyektlardan biri aktivlarining balans qiymati yoki oxirgi kalendar yilda tovarlarni realizatsiya qilishdan olingan tushumi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz ellik ming baravari miqdoridan ortiq yoxud ularning aktivlarining jami balans qiymati yoki oxirgi kalendar yilda tovarlarni realizatsiya qilishdan olingan jami tushumi bazaviy hisoblash miqdorining besh yuz ming baravari miqdoridan ortiq bo'lsa, iqtisodiy konsentratsiya ustidan davlat nazorati amalga oshiriladi (O'RQ-850-son ,03.07.2023-yil) .

Monopoliyaga qarshi qonunlar va ularning bajarilishini kuchaytirish hukumatlar monopoliyaga qarshi qonunlarni qayta ko'rib chiqishlari kerak, ularning mustahkamligi va iqtisodiy konsentratsiyaning zamonaviy shakllarini hal qila olishi kerak. Bu rivojlanayotgan tarmoqlar va raqamli bozorlarni qamrab olish uchun monopoliyaga qarshi tartibga solish ko'lamini kengaytirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, regulyatorlar raqobatga qarshi amaliyotlarni samarali monitoring qilish va tekshirish uchun etarli resurslar va huquqni qo'llash vakolatlariga muhtoj.

1. Bunga raqobat to'g'risidagi qonunlar ijrosini yanada qat'iylashtirish, birlashish va qo'shib olish jarayonlarini faol monitoring qilish, raqobatga qarshi harakatlar uchun jazo choralarini qo'llash kiradi.
2. Bozor tuzilmalari va konsentratsiyasining muntazam monitoringi potensial raqobatga qarshi xatti-harakatlarni aniqlash uchun zarurdir. Nazorat qiluvchi organlar bozor konsentratsiyasi darajasini doimiy ravishda baholash, yuqori xavfli tarmoqlarni aniqlash va raqobatga qarshi amaliyotlarning erta ogohlantirish belgilarini aniqlash mexanizmlarini yaratishi kerak. Bu ma'lumotlar tahlilidan foydalanish, bozor tadqiqotlari va sanoat mutaxassisleri bilan hamkorlikni o'z ichiga olishi mumkin.

3. Birlashish va qo'shib olishni tekshirishni kuchaytirish bozorning hukmron ishtirokchilari shakllanishining oldini olish uchun juda muhimdir. Regulyatorlar taklif etilayotgan birlashishlarning raqobatga potentsial ta'sirini baholash uchun keng qamrovli baholashlarni o'tkazishi kerak. Ko'rib chiqish jarayonlari bozor ulushi, kirish uchun to'siqlar, innovatsiyalar va iste'molchilar farovonligi kabi omillarni hisobga olishi kerak. Hokimiyatlar raqobat uchun jiddiy xavf tug'diradigan qo'shilishlarni bloklash yoki ularga shartlar qo'yish huquqiga ega bo'lishi kerak.
4. Yangi va innovatsion koxonalarining bozorga kirishini rag'batlantirish iqtisodiy konsentratsiyaga qarshi turishning samarali usuli hisoblanadi. Hukumatlar kirish uchun to'siqlarni kamaytirish, litsenziyalash tartib-qoidalarini tartibga solish, moliyalashtirish va resurslarga kirishni ta'minlash orqali yangi boshlanuvchilar va kichik biznes uchun qulay muhit yaratishi kerak. Raqobat siyosati yangi ishtirokchilarga dominant o'yinchilarga qarshi chiqishga imkon beradigan teng sharoitlarni faol ravishda targ'ib qilishi kerak.
5. Iqtisodiy konsentratsiyalar ko'pincha global o'lchovga ega va nazorat qiluvchi organlar o'rtasida xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Hamkorlik axborot, ilg'or tajribalar va tartibga solish standartlari almashinuvini osonlashtirishi mumkin. Yurisdiksiyalari bo'ylab qoidalarini uyg'unlashtirish va ijro etuvchi sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish transchegaraviy konsentratsiyalarni bartaraf etishga va tartibga soluvchi arbitrajning oldini olishga yordam beradi.

Regulyatorlar bozor ishtirokchilarini bozor ulushlari, mulkchilik tuzilmalari va savdo faoliyati to'g'risida keng qamrovli va o'z vaqtida hisobot berishga undashlari kerak. Bunga tartibga soluvchi talablar, standartlashtirilgan hisobot formatlari va taqsimlangan kitob texnologiyasi (DLT) va aqlli shartnomalar kabi texnologiyaga asoslangan yechimlar orqali erishish mumkin.

1-rasm: Monopoliyaga qarshi boshqaruv organlarining asosiy vazifalari¹

Murakkab analitik vositalardan foydalanish, ilg'or ma'lumotlar tahlili va mashinani o'rganish usullaridan foydalanish bozor konsentratsiyasini baholashni yaxshilashi mumkin. Ushbu vositalar bozor konsentratsiyasi bilan bog'liq naqshlarni, o'zaro bog'liqliklarni va potentsial xavflarni aniqlashga yordam beradi, bu esa tartibga soluvchilarga ko'proq ma'lumotli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Xalqaro hamkorlik va muvofiqlashtirish: Bozor konsentratsiyasi ko'pincha milliy chegaralardan tashqariga chiqadi va tartibga soluvchilar o'rtasida xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar global bozor konsentratsiyasi muammolarini samarali hal qilish uchun ma'lumot, ilg'or tajribalar va tartibga solish standartlari almashinuvini osonlashtirishi mumkin.

Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish halol raqobatni rag'batlantirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir. Regulyatorlar monopoliyaga qarshi qonunlarni kuchaytirish, bozor tuzilmalarini faol monitoring qilish, qo'shilish bo'yicha jiddiy tekshiruvlar o'tkazish, bozorga kirishni rag'batlantirish, xalqaro hamkorlikni rag'batlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish orqali iqtisodiy konsentratsiyadan kelib chiqadigan muammolarni samarali hal qilishlari mumkin. Ushbu sa'y-harakatlar iste'molchilar, biznes va umumiy iqtisodiyot uchun foydali bo'lgan raqobatbardosh va dinamik bozorlarni yaratishga yordam beradi.

¹ Muallif tomonidan ma'lumotlar asosida tayyorlandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish bo'yicha iqtisodchi olimlar va mutaxassislar tomonidan o'zlarining tadqiqotlarida va xalqaro konferensiyalarda fikr va muhazalarini keltirib o'tishgan. Ular tomonidan monopoliyalarning kelib chiqish sabablari, mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni va ularning salbiy va ijobiy jihatlarini o'z davrlaridagi mavjud holatlar bo'yicha ko'rsatib o'tishgan.

O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi Qonuning 4-moddasida iqtisodiy konsentratsiya – xo'jalik yurituvchi subyektning yoki shaxslar guruhining ustunligiga olib keladigan, tovar yoki moliya bozorida raqobatning holatiga ta'sir ko'rsatadigan bitimlar tuzish va (yoki) boshqa harakatlarni bajarish ^[1].

A.Marshall tomonidan raqobatning texnologik konsepsiyasiga asos solib, monopoliyaning paydo bo'lishining sabablarini ba'zi "tabiiy" holatlar mavjudligi bilan tushuntiradi. U tomonidan iqtisodiyot va ishlab chiqarish konsepsiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. "Ishlab chiqarishni kengaytirish uning raqobatbardosh ustunligini tezda oshiradi va o'z mahsulotlarini sotish narxini pasaytiradi" ^[2].

Monopoliyaga qarshi tartibga solish – bu raqobat bozorini samarali faoliyat yuritish sharoitlarini ta'minlash hamda uning haddan tashqari monopollashuviga yo'l qo'ymaslik bo'yicha davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy, ma'muriy va qonunchilik choralari majmuidir. Monopoliyaga qarshi tartibga solish ishlab chiqarish va muomala sohasini konsentratsiyalashuv va monopollashuv jarayonlarini tartibga solish, xususiyl raqobatlashuv uchun sharoitlarni qo'llab-quvvatlash va korxonalar tomonidan bunday raqobatlashuv shartlariga rioya qilish ustidan nazorat olib borish, tashqi iqtisodiy faoliyatni (bozorning xorijiy raqobatchilar uchun ochiqdigi yoki eksport monopoliyasini rag'batlantirish) tartibga solish kabi ishlarni o'z ichiga oladi. Monopoliyaga qarshi tartibga solish ishlari monopoliyaga qarshi qonunchilik, iqtisodiyotni monopoliyadan chiqarish va raqobatli bozorni rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar hamda ayrim boshqa me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiriladi ^[3]. Bolshoy ekonomicheskii slovar. – M.: Institut novoy ekonomiki. A.N. Azriliyan. 1997.

I.Nikuyko monopoliyalarni davlat tomonidan tartibga solish zarurligini uchta asosiy omil bilan belgilaydi, ya'ni, bozorning "muvaqqiyatsizligi"; beqaror muvozanat; makroiqtisodiy barqarorlashtirish zaruriyati bilan bog'liq ^[4].

Har bir mamlakatda monopoliyaga qarshi qonunchilik o'ziga xos xususiyatlarga ega, lekin, barcha holatlar uchun umumiyarl ajratiladi: kompaniyalarning birlashishini nazorat qilish; tadbirkorlar (kartellar)ning kelishuvlarini taqiqlash; insofsiz raqobatni to'xtatish. Korxonalarning birlashishi raqobatni yo'qotish va bir vaqtda ishlab chiqarishning bir erga to'planishi va uning samarasini oshirish omili bo'lib hisoblanadi. Biroq, raqobat kurashida korxona quvvatini o'stirish, korxonalarning mexanik birlashishidan ko'ra oqilonaroq deb e'tirof etiladi. Shu sababli, birlashishda qat'iy reglamentatsiya olib boriladi ^[5]. Rasulov N. M., Ismailov A.R. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. O'quv qo'llanma. 2019.

Xususan, raqobatga oid qonunchilikning asosiy talablari va bunday talablardan biri bo'lgan tender savdolari va iqtisodiy birlashishning hamda moliya bozorlarida monopoliyaga qarshi boshqaruv tizimi, raqobatga qarshi harakatlar va ularning oldini olish mexanizmlari, raqobat qonunchiligini buzganlik uchun ish qo'zg'atish va ularni ko'rib chiqish tartibi kabilarni ta'kidlashimiz mumkin.

Bundan tashqari, tovar va moliya bozorlarida xo'jalik yurituvchi subyektlar yoki shaxslar guruhining ustun mavqeini aniqlash va bu borada ustun mavqega ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlarning davlat reestrini yuritish, moliya bozorida xizmatlarning monopol yuqori va monopol past narxlarini hamda raqobatni cheklovchi kelishib olingan harakatlar va bitimlarni aniqlash tartiblari va ushbu tartiblarni qo'llash jarayonining muhim jihatlarini ham ta'kidlashimiz mumkin.

TADQIQOT METODIKASI

Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilish bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, birlashish va qo'shib olishlarni o'rganish, statistik ma'lumotlarni o'rganish va iqtisodiy jihatdan taq-qoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma'lumotni guruhlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Raqobat organi shaxs yoki shaxslar guruhi tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) aksiyalarni (ulushlarni) olish bo'yicha, shuningdek xo'jalik yurituvchi subyektlarni qo'shib yuborishga, qo'shib olishga doir harakatlarni amalga oshirishda qonun xujjatlarida belgilangan tartibda oldindan rozilik berish orqali iqtisodiy konsentratsiyani nazorat qiladi.

Yevropada transchegaraviy birlashish va qo'shib olish iqtisodiyotlarning globallashuvi natijasida kompaniyalar uchun eng muhim o'sish strategiyalaridan biriga aylandi. Thomson Reuters ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2015-yildan beri transchegaraviy birlashish va qo'shib olishlar 1,0 trillion dollarga yaqinlashgan (2019

va 2020-yillar bundan mustasno, ular mos ravishda 0,8 va 0,7 trillion dollarga kamaygan) global birlashish va qo'shib olish umumiy hajmining uchdan bir qismini tashkil etadi.

Mamlakatimizda 2024-yilning 1-choragi davomida xo'jalik yurituvchi subyektlarning ustav fondidagi (ustav kapitalidagi) aksiyalarni (ulushlarni) olish bo'yicha, shuningdek xo'jalik yurituvchi subyektlarni qo'shib yuborishga, qo'shib olishga doir jami 30 ta murojaatlar ko'rib chiqildi. Murojaatlar natijalariga ko'ra, 21 ta holat bo'yicha bitimlarga oldindan rozilik berildi, 1 tasi bo'yicha ruxsat etish xususiyatiga ega hujjatni berganlik uchun yig'im belgilangan muddatda to'lanmaganligi uchun maxsus komissiyasining rozilik berish to'g'risidagi qaror bekor qilindi hamda 8 tasi bo'yicha monopoliyaga qarshi organing oldindan roziligi talab etilmasligi bildirilgan.

2-rasm: Raqobat qo'mitasi tomonidan korib chiqilgan bitimlar²

№	Davlat xizmatlari nomi	2024-yil davomida			
		Ko'rib chiqilgan murojaatlar soni	Shundan		
			Oldindan rozilik berilgani	Rozilik talab etilmasligi to'g'risida xat yuborilgan	Rozilik berish rad etilgan
1	Xo'jalik yurituvchi subyektlarni qo'shib yuborishga, qo'shib olishga doir bitimlar	10	3	6	1
2	Xo'jalik yurituvchi subektlarning ustav fondidan (kapitalidan) aksiya va ulushlarini olish	20	18	2	0
Jami		30	21	8	1

Joriy yilning 1-choragida Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi tomonidan jami 826 mlrd. so'mlik bitimlarga oldindan rozilik berilgan, shundan 28 foizi, ya'ni 234 mlrd. so'mlik (18,8 mln. AQSh doll.) bitimlar xorijiy investorlar hissasiga to'g'ri kelgan.

Ustun mavqega ega bo'lish yetkazib beruvchilarni absolyut hajmiga, uni buyurtmachilar va shaxsiy yetkazib beruvchilari bilan aloqalariga, shuningdek, uni savdo bo'yicha hamkorlarini iqtisodiy ahvolini bilish qobiliyatiga bog'liqdir. Bozor hukmronligi konsentratsiyasi va samaradorligiga asoslanadigan raqobat to'g'risidagi qonunlar iste'molchilarni farovonligini ko'zlagan holda yuzaga keladi. Aksincha, ustunlik konsentratsiyasiga asoslangan qonunlar raqobat jarayonini emas balki raqobatchilarni himoyalashga xizmat qiladi.

Savdo-sotiqni erkinlashuvi samarali raqobat siyosatini o'zgartiradi, sababi ko'pgina holatlarda erkin savdo-sotiq bozorining raqobat tuzilmasida unchalik aniq namoyon bo'lmaydi va bozorda samarali faoliyat ko'rsatishni rag'batlantirmaydi.

Shuning uchun, raqobat siyosati va savdo-sotiqni erkinlashuvini muqobil siyosatga qo'shimcha sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Iqtisodiy konsentratsiyalarni nazorat qilish uchun Monopoliyaga qarshi qonunlarning kuchaytirilishi zarur. Bu qonunlar, monopolistik harakatlar, kartellarni va boshqa raqobatga qarshi kelishuvlarni oldini olishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu qonunlarni to'liq va samarali shaklda amalga oshirish uchun qonun hujjatlari va qonun to'g'ridan-to'g'ri samaradorlikka ega bo'lishi muhimdir.

Iqtisodiy konsentratsiyalarni nazorat qilish uchun bozor strukturasi va konsentratsiya darajalarini doimiy ravishda tekshirish zarur. Tartibga solish tashkilotlari, bozor konsentratsiyalari darajasini doimiy ravishda baholash, konsentratsiyalardan kelib chiqadigan potensial raqobatga qarshi kelishuvlarni aniqlash uchun mexanizmlar yaratish kerak. Bu, ma'lumot analitikasi, bozor tahlillari va sohalarga oid mutaxassislar bilan hamkorlikni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy konsentratsiyalarni oldini olish uchun birlashish va qo'shib olishlarni tekshirilishini kuchaytirish muhimdir. Tartibga solish tashkilotlari, konsentratsiyalarning raqobatga o'z ta'sirini baholash uchun tahlilni amalga oshirishlari kerak. Tekshirish jarayonlari bozor hisob-kitoblari, kirish barerlari, innovatsiyalar va mijozlar tanlovi kabi muhim o'zgaruvchilarni hisobga oladi. Tartibga solish tashkilotlari, raqobatga katta xavfni ko'rsatadigan birlashishlarni to'xtatish yoki shartlar qo'yish huquqiga ega bo'lishi kerak.

Yangi va innovatsion firmalarni bozorga kirish imkoniyatini rag'batlantirish, iqtisodiy konsentratsiyalarga qarshi kurashishning samarali yo'li hisoblanadi. Hukumatlar yangi firmalarga yo'l ochish uchun qulay muhit yaratish, bozorga kirish to'siqlarini kamaytirish, litsenziyalar jarayonini soddalashtirish va moliyaviy imtiyozlar taqdim qilish orqali startaplar va kichik bizneslarga qo'llab-quvvatlashlari kerak. Raqobat siyosati yangi ishtirok-

2 Manba: raqobat.gov.uz Raqobat qo'mitasi sayti

chihlarni dominat bo'lgan o'yinchi tomonlar bilan kurashishga imkon beruvchi bir o'yin maydoni yaratishga harakat qilishi kerak.

Iqtisodiy konsentratsiyalar globallashuv jarayonida kengayib borishi mumkin bo'lgani uchun tartibga solish tashkilotlari o'rtasida xalqaro hamkorlik muhimdir. Hamkorlik, ma'lumot almashish va eng yaxshi amaliyotlarni almashish, qonun hujjatlari va tartiblarni moslashtirishni o'z ichiga oladi. Monopoliyaga qarshi organlar o'rtasidagi tartibga solish va amalga oshirish harakatlarini koordinatsiyalash va hamkorlik yordamida xalqaro konsentratsiyalarni oldini olish va tartibga solishga yordam beradi.

Iqtisodiy konsentratsiyalar tomonidan keltiriladigan salbiy ta'sirlarni kamaytirish uchun iste'molchilar huquqlarini himoya chora-tadbirlari muhimdir. Tartibga solish tashkilotlari narx transparensiyasini ta'minlash, alternativ mahsulotlarga yoki xizmatlarga kirishni rag'batlantirish va adolatli raqobat siyosatini amalga oshirish kerak. Iste'molchilarga ma'lumot berish, tezkor murojaatlarni amalga oshirish mexanizmlari bilan ta'minlash, ularning qonuniy qo'llab-quvvatlash orqali iste'molchilarni huquqlarini himoya qilish imkonini yaratish mumkin.

Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish, adolatli raqobatni rivojlantirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va umumiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun ahamiyatli bo'ladi. Monopoliyaga qarshi qonunlarni kuchaytirish, bozor strukturalarini doimiy ravishda monitoring qilib borish, konsentratsiyalarni baholashni amalga oshirish, bozorga kirishini rag'batlantirish, xalqaro hamkorlikni o'rnatish va iste'molchilar huquqlarini himoyasini kuchaytirish imkoniyatlari yordamida tartibga solish tashkilotlari iqtisodiy konsentratsiyalarni qanday qilib oldini olish mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu harakatlar iste'molchilar, bizneslar va umumiy iqtisodiyot uchun foyda olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish muammolari: nazariya va amaliyot / Mualliflar jamoasi: R.O.Alimov, A.F.Rasulev, A.M.Qodirov va boshq. /S.S.G'ulomov tahriri ostida. –Toshkent: Konsauditinform – Nashr, 2006. –440-b.
2. Комментарий к Закону Республики Узбекистан “О конкуренции”/Авторский коллектив: А. А. Абдухакимов, У.Т. Турдиев, А. С. Усманов, Ф. К. Карабаев и др. – Ташкент: Бактрия пресс, 2014. – 336 с.
3. Сларк, Ж. М. Есономисс анд модерн псйчологй, И анд ИИ. Жоурнал оф Политисал Есономй, 26(1-2), 136-66.
4. Antitrust and Regulation. Dennis W. Carlton, Randal C. Picker. Chapter in NBER book Economic Regulation and Its Reform: What Have We Learned? (2014), Nancy L. Rose, editor (p. 25 - 61). Conference held September 9-10, 2005. Published in June 2014 by University of Chicago Press- <http://www.nber.org/chapters/c12565>.
5. Rasulov N. M., Ismailov A.R. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. O'quv qo'llanma. –T.: “IQTISODIYOT”, 2019.
6. Journal of Competition Law & Economics, Advance Access publication 20 November 2009, Dynamic competition in antitrust law.
7. Портер, Майкл Э. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Пер. с англ. Учебник.- 2-изд.- М.: Альпина Бизнес Букс, 2009.
8. И.Б. Никуйко. Классификация российских естественных монополий / Вестник Министерства РФ по антимонопольной политике и поддержке предпринимательства. 2001. №1. S.17-20.
9. В.В.Галперин Лекция 48. Монополная власт [Электронный ресурс] //В.В.Галперин, В.М.Галперин// 50 лекций по микроэкономике: [электронный учебник]. – Режим доступа: <http://goo.gl/TFaMyo>. – По состоянию на 12.02.2016. – Загл. с экрана.
10. Bolshoy ekonomicheskiy slovar. – M.: Institut novoy ekonomiki. A.N. Azriliyan. –1997.
11. O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi ma'lumotlari.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.